

Bollarpshuset II, delundersökning 2013

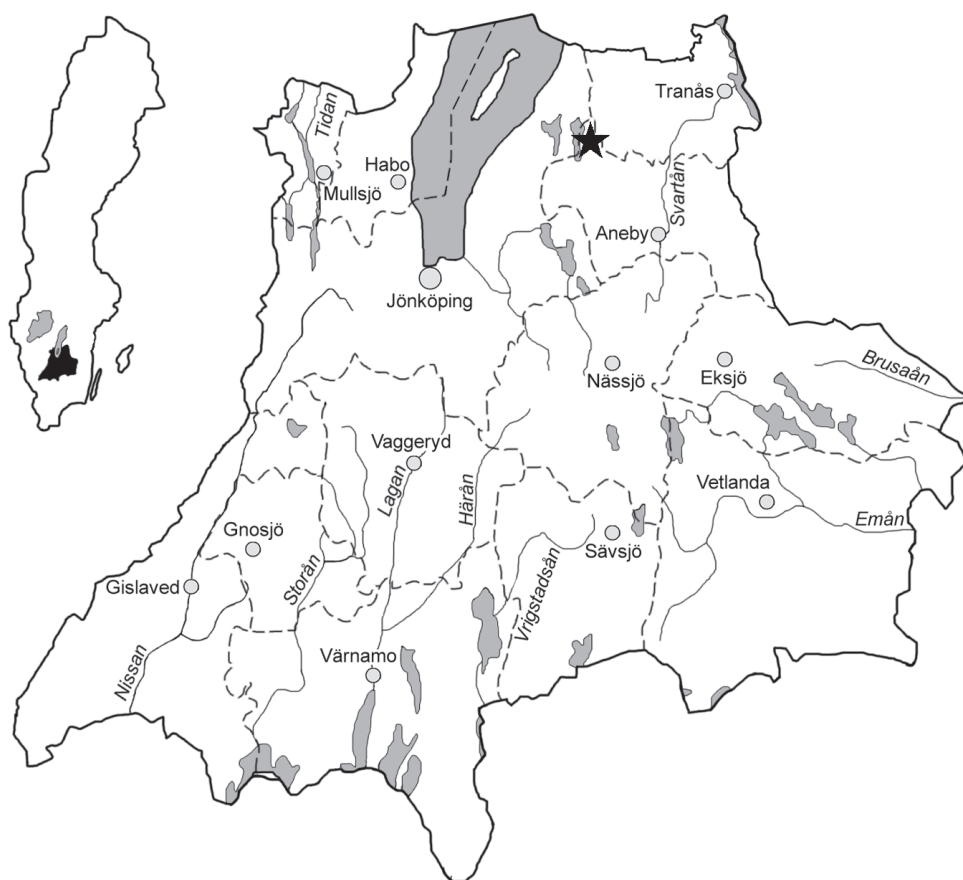

De arkeologiska undersökningarna av Bollarpshuset II,
27-31 maj 2013.
Fastigheterna Lövhult 1:1 och Släthult 3:10, Vireda
socken, Aneby kommun.

Bollarpshuset II, delundersökning 2013.

Undersökningarna av Bollarpshuset II, 27-31 maj 2013.

Fastigheterna Lövhult 1:1 och Släthult 3:10, Vireda socken, Aneby kommun.

Rapport och ritningar: Ådel V. Franzén
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

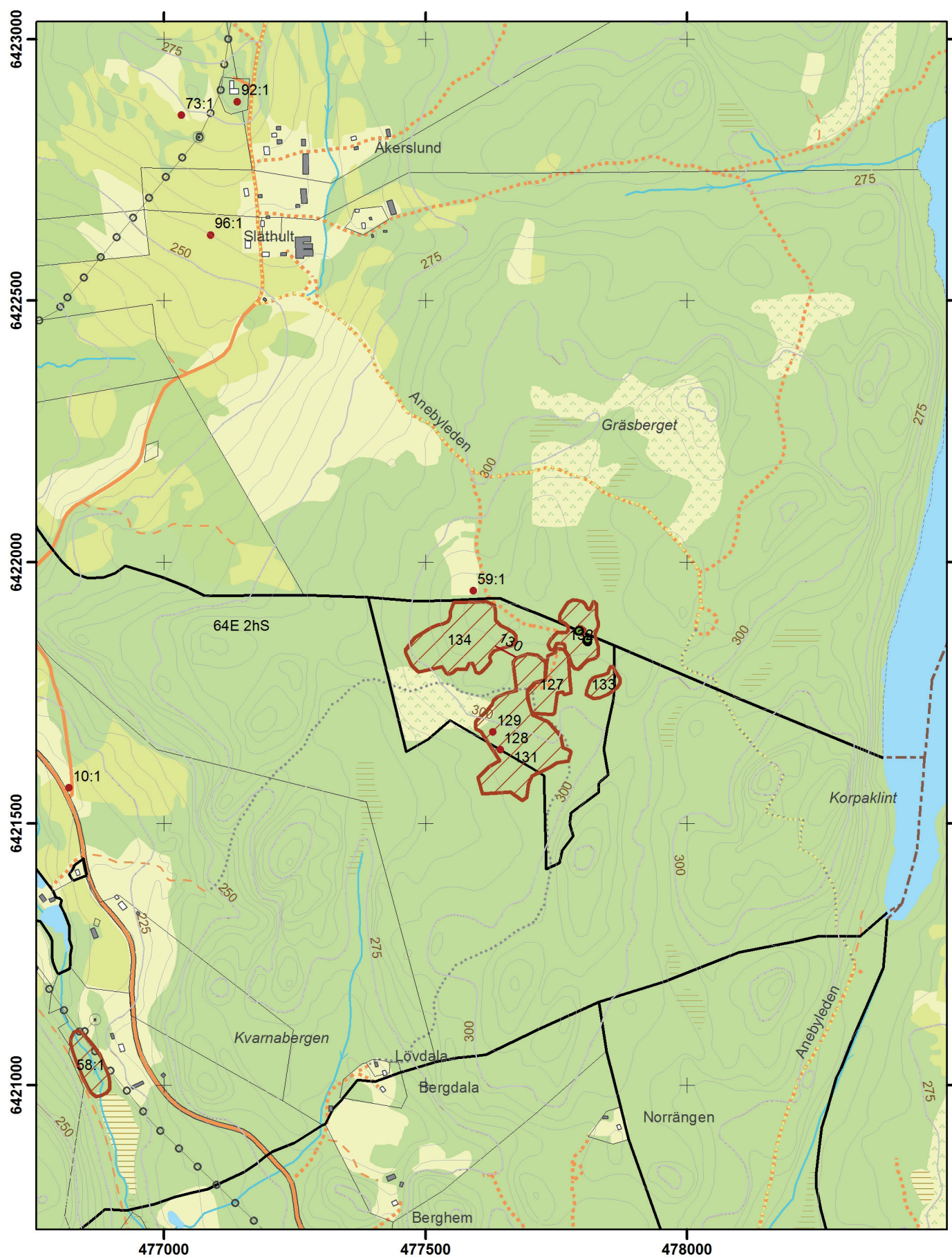
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning.....	5
Omfattning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi.....	6
Fornlämnings- och kulturmiljö samt tidigare undersökningar ...	6
Den arkeologiska utgrävningen 2013	7
Bakgrund.....	7
Samarbetet med skolan och hembygdsföreningen	8
Resultat.....	9
Bollarpshuset II	9
Eldstad och ugn.....	12
Fynd	13
Bränd lera.....	13
Slagg och förslagat material	14
Järn.....	14
Övriga föremål	15
Ugnskonstruktionen i Bollarpshuset I	16
Sammanfattning.....	16
Administrativa uppgifter.....	17
Referenser.....	18
Tryckta källor	18
Arkiv	18
Kartunderlag.....	18

Bilagor

- Bilaga 1. Fyndtabell
- Bilaga 2. Anläggningsbeskrivning

FIGUR 1. Utdrag ur digitala fastighetskartans blad 64E 2hS. Skala 1:10 000.

Inledning

Under perioden 27-31 maj 2013 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk undersökning av en husgrund belägen inom Vireda 132, ett område med fossil åkermark. Undersökningen skedde i samarbete med årskurs 4 i Vireda skola och deras lärare Birger Karlsson samt medlemmar ut Vireda hembygdsförening. Den arkeologiska undersökningen var en fortsättning av de undersökningar som påbörjades 1995 och som fram till grävsäsongen 2010 fokuserade på en husgrund efter ett bostadshus som stått på platsen mellan ca 1550 och 1630 (Vireda 135. Vestbö-Franzén 2013). Under grävsäsongen 2010 upptäcktes en hittills okänd husgrund och 2013 års utgrävningar kom att fokusera på denna, i detta sammanhang kallat Bollarpshuset II. Bollarpsundersökningarna har varit forskningsgrävningar som framför allt finansierats av medel ur Bomanska stiftelsen. Markägarna Tord Johansson (Lövhult 1:1) och Bengt Wagnström (Slåthult 3:10) har vänligen givit sina medgivanden till arkeologiska undersökningar inom respektive fastigheter.

Föreliggande rapport skall inte ses som en slutrapport, eftersom grävningarna förväntas fortsätta åren framöver. Den nu framgrävda husgrunden är ännu inte slutundersökt. Inga ¹⁴C-analyser eller andra analyser är klara. Rapporten får därför undertiteln: delundersökning.

Under säsongen 2013 bestod arkeologisk personal av Susanne Haltiner-Nordström, Claes B. Pettersson, Ådel Vestbö-Franzén och Anna Ödeen. Gis-tekniker Ingvar Røjder bidrog med inmätning.

Omfattning

Den arkeologiska undersökningen genomfördes genom att området kring den nyupptäckta husgrunden delades in i enmetersrutor. Hittills har ca 30 m² undersökts och ungefär halva husgrunden har frilagts.

Målsättning och metod

Föreliggande rapport läses bäst tillsammans med JLM Arkeologisk rapport 2013:3 där en mer utförlig beskrivning görs av topografi, fornlämnings- och kulturmiljö samt de tidigare undersökningarna i Bollarp. I rapporten finns även en genomgång av de vetenskapliga utgångspunkterna, frågeställningar och syften samt en diskussion kring utjordbegreppet och 1500-talets kolonisationsstävanden.

Övergripande syfte med Bollarpsgrävningarna har varit att sätta in Bollarp i ett forskningssammanhang där frågeställningar om ödeläggelse och kolonisation, demografiska fluktuationer samt skogsgårdarnas mångskiftande försörjningsstrategi kan belysas och diskuteras (Vestbö-Franzén 2013:9-10).

Övergripande målsättning med årets undersökning var att avtäcka så mycket som möjligt av Bollarpshuset II (BII) i syfte att fastställa dess konstruktion samt att hitta daterabart material som kunde ge

en fingervisning om husets ålder och bruksperiod. Det var vidare viktigt att fastställa husets funktion som bostadshus eller övrig bebyggelse. De ekonomiska ramarna samt topografiska faktorer bestämde undersökningsmetod. Vi följde den arbetsmetod som hade praktiserats i Bollarpshuset I (BI), nämligen att gräva i enmetersrutor. Detta är ett praktiskt förfarande när man arbetar med skolbarn eller amatörarkeologer, eftersom rutan blir en logisk enhet att relatera fynd och observationer till.

Målsättningen var att ta ner varje ruta till orörd nivå, men då matjordens tjocklek varierade mycket inom husgrunden samt kulturlagrets tjocklek ökade kring spiskonstruktionen kom de flesta rutorna i huset att grävas ner till den nivå där färgskiftningen mot ljustare morän kunde konstateras medan de i husets centrala och södra delar kom att grävas till en gemensam nivå. Det finns således kulturlager kvar att undersöka, framför allt i och kring den eldstaden/ugnskonstruktionen som beskrivs mer detaljerat nedan.

Sedan tidigare har äldre kartmaterial och kameralt material excerperats och presenterats (Vestbö-Franzén 2013).

Topografi

Områdets landskapliga sammanhang beskrivs i Vestbö-Franzén 2013 (s.11-12). Utifrån läget, på hjässan av det småländska höglandet ca 300-310 möh och i en miljö präglad av bergsknallar som når en höjd av ca 330 möh, utgör Bollarp en typisk skogsgård i ett läge ovanför och utanför socknens centrala jordbruksbygd. Därremot var gården inte isolerad, vilket framgår av äldre kartor. En av socknens kyrkovägar i nord-sydlig riktning gick över Bollarp fram till ca 1900-talets början. Ett gynnsamt mikroklimat mellan bergsknallarna har troligen gjort att Bollarpsområdet har framstått som gynnsamt för odling. Ett tjockt lager av ganska "fet" brunjord har överlagrat de två husgrunderna, jord som inte podsolerats trots barrdominans i området de senaste 100 åren. Dagens täta plantering av ca tretton år gamla granar har dolt en del av de spår som kunde iakttas och som karterades år 2000, bland annat röjningsrösen och terrasser, men i takt med att skogen växer sig allt större finns nu åter en möjlighet att se de fysiska strukturerna mellan granarna.

Fornlämnings- och kulturmiljö samt tidigare undersökningar

Bollarpshuset I och Bollarpsområdets arkeologiska kontext har beskrivits i den arkeologiska rapporten över Bollarpsgrävningarna 1995-2010 (Vestbö-Franzén 2013:13-17). Bollarpshuset II ligger inom Vireda 132:

Röjningsröseområde, ca 135x70-100 meter (N-S) bestående av ca 75 röjningsrösen 2-7 meter i diameter och 0,1-0,5 meter höga av 0,1-0,4

meter stora stenar. I SÖ delen samt i NO är området delvis terrasserat med 3-20 meter långa terrasskanter som är 0,1-0,3 meter höga. Centralt i området är husgrund efter gården Bollarp, se separat registrering (Se nedan). Delar av området har detaljkarterats.

Vireda 135:

Gårdstomt efter gården Bollarp, synlig utsträckning ca 16x15 meter (VNV-OSO) bestående av en delundersökt husgrund med spismursröse. Husgrunden är ca 8x5 meter (NO-SV). Enligt resultaten från den arkeologiska forskningsgrävningar har huset troligen utgjorts av en s k götisk enkelstuga med bakugn. Utifrån arkivmaterial och undersökningarna kan huset dateras till omkring 1550-1610. Undersökningarna utförda av Jönköpings läns museum och Vireda hembygdsförening 1995, 1996, 2008 och 2009. Gårdstomtens utsträckning är i dagsläget ej fastställd och i samband med den arkeologiska undersökningen kunde det konstateras att området Ö om husgrunden uppvisade förhöjda fosfatvärden. Husgrunden ligger i ett område med fossil åkermark,

Vireda 135 är således den bebyggelseenhet som i detta sammanhang kallas Bollarpshuset I (se ovan) FIGUR 1 och 2. Bollarpshuset I (BI) kunde utifrån fynden samt utifrån analyser av rättshistoriska källor dateras till perioden 1550-1630. Under loppet av denna period bör tre generationer ha bott i huset, varav vi känner den sista boende, Lars Jönsson, vid namn. Ett fyndmaterial som dominerade i BI var det som kunde knytas till smidesverksamhet. Fynd av två bottenskällor efter smidesverksamhet samt flera fynd av ämnesjärn i form av tenar och större bitar gjorde att vi kunde konstatera att smidet varit en viktig del av försörjningsstrategin.

Kring huset finns fossil åkermark som karterades 2000 och som bestod av röjningsrösen, terrasser och röjda ytor. Ett röjningsröse strax utanför nordöstra hörnet av BI grävdes och daterades med tre ¹⁴C-prover till att ha lagts upp mellan 1220 och 1380.

Utgjordsbegreppet har enligt tidigare forskning (Bååth 1983, Larsson 1970) knutits till den senmedeltida ödeläggelsen. Det var således en hypotes att BI hade en föregångare som tidsmässigt hörde ihop med dateringarna från röjningsröset.

Den arkeologiska utgrävningen 2013

Bakgrund

År 2008 genomfördes en fosfatkartering i området kring BI. Ett område med kraftigt förhöjda värden var beläget ca 25 meter SSO om undersökningsytan (Vestbö-Franzén 2013:28-29). Under 2010 lades ett antal provrutor ut i området, varvid en syllstensrad kunde konstateras en av rutorna. Under 2010 påbörjades därför rutgrävningen och ca 8 m² undersöktes. Utifrån dessa rutor kunde vi dels identifiera två syllstensrader i vinkel, dels vad vi antog var botten av en kvadratisk spiskonstruktion. I denna stenpackning framkom

en hel del bränd lera, sot och kol. Utifrån detta bestämde vi att grävningarna 2013 skulle koncentreras till BII.

Icke desto mindre gjordes även insatser i BI där spiskonstruktionen inte var färdiggrävd. Arkeologen Anna Ödéén avlägsnade den äldre profilbanken och frilade botten av spiskonstruktionens ugnsdal.

Samarbetet med skolan och hembygdsföreningen

Att förankra de arkeologiska insatserna i lokalsamhället har varit utgångspunkt för undersökningarna från första början. Det var tack vare hembygdsföreningens ordförande Ingemar Karlsson som under teknad gjordes uppmärksam på kartan från 1739 som beskrev utjorden Bollarp, och där lantmätaren markerat ut husgrunden, källan och den fossila åkermarken. Från att de första årens grävningar skedde som ett samarbete mellan Jönköpings läns museum och hembygdsföreningen i Vireda kom Vireda skola att tas med i samarbetet från och med 2008. De första åren var det elever från årskurs 5 och 6 som deltog i grävningarna, men 2013 var det eleverna från årskurserna 4 och 5.

2008 samt 2010 grävde eleverna en hel vecka medan eleverna endast deltog under tre dagar 2013. Detta var en felbedömning av elevernas uthållighet, deras entusiasm gick inte att ta miste på och det är uppenbart att de kunde ha varit med enda till veckan var slut även i år. Detta gav dock mer tid åt hembygdsföreningens medlemmar som dels kom till grävningen efter att eleverna cyklade tillbaka till skolan ca 14.00, dels kunde vara med hela dagen torsdagen och halva dagen på fredagen då vi avslutade i fält ca 13.30.

Förutom själva grävandet har det varit viktigt att berätta för eleverna varför vi gräver och att sätta in Bollarp i ett sammanhang, dels lokalt, dels genom att lyfta in Bollarp och Viredabygden i Sveriges historieskrivning. Det lokala anknytning till en omvärld, nationellt men även internationellt har varit ett viktigt fokus. Det har vidare varit viktigt att problematisera kring historieskrivningens traditionella fokusering på jordbruk i form av spannmålsodling och boskapsskötsel och istället lyfta fram hur mångfacetterad ekonomin kunde te sig på en gård utanför de traditionella jordbruksbygderna.

Liksom tidigare har vi kunnat konstatera att samlarbetsformen fungerar bra. Vi har genom åren haft mellan 10 och 29 elever på plats och det kan konstateras att det optimala antalet nog ligger mellan 10 och 15 elever. Eftersom mycket tid går åt till handledning av eleverna, att svara på deras frågor och efterse att de använder en bra grävmetodik, behövs minst tre arkeologer. Det krävs också en lärarresurs av Birger Karlssons kapacitet med goda ledaregenskaper och väl insatt i de frågor rörande historia och arkeologi.

Som vanligt kan konstateras att det ofta är eleverna som kommer med de kluriga frågorna, och kommentarerna som kan ge nya och oväntade synvinklar på arbetet. Deras nyfikenhet och entusiasm

smittar av sig och gör att man återupptäcker hur privilegierad man är som handgripligen får arbeta med Sveriges historia.

Resultat

Bollarpshuset II

Efter den mycket begränsade rutgrävningen 2010 då en yta om ca 8 m² togs upp i området där de höga fosfatvärdena kunde påvisas, kunde vi konstatera förekomsten av en syllstensrad i närmast nord-sydlig riktning samt en vinkelrät syllstensrad i öst-västlig riktning. Särskilt den nord-sydliga syllstensraden bestod av större stenar 40-50 cm stora medan den vinklade raden bestod av mindre stenar av 20-30 cm storlek. I vinkeln mellan syllstensraderna framkom en ca 1,6 x 1,4 meter stor stenpackning bestående av 5-20 cm stora stenar. Mellan stenarna fanns bränd lera och kol. Stenpackning tolkades som botten eller fundament till en eldstad eller ugnskonstruktion.

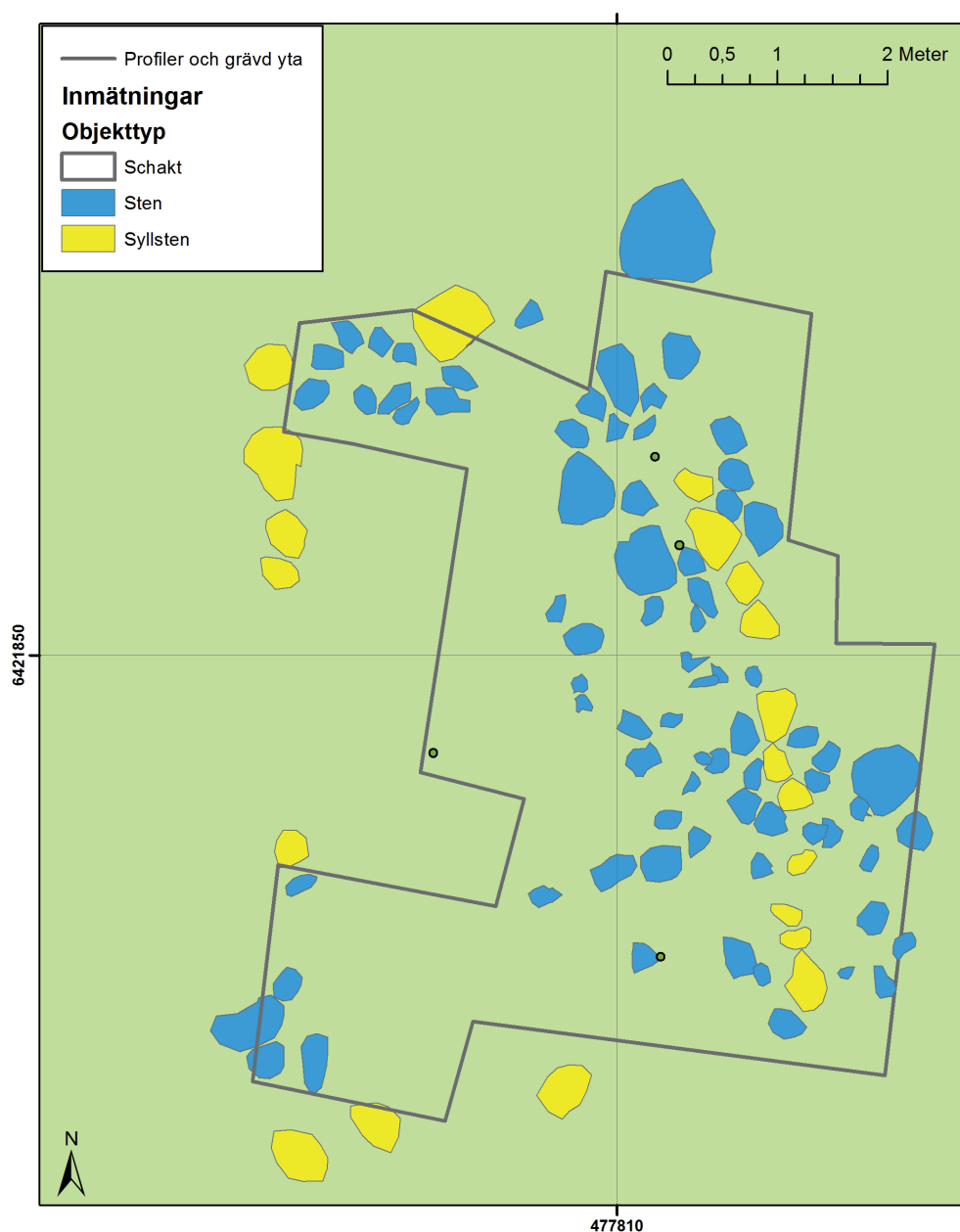
Under grävningarna 2013 beslöts att utvidga området och nya meterrutor tog upp med utgångspunkt från syllstensraden i öster. Syftet var givetvis att kunna avgränsa en eventuell huskropp samt

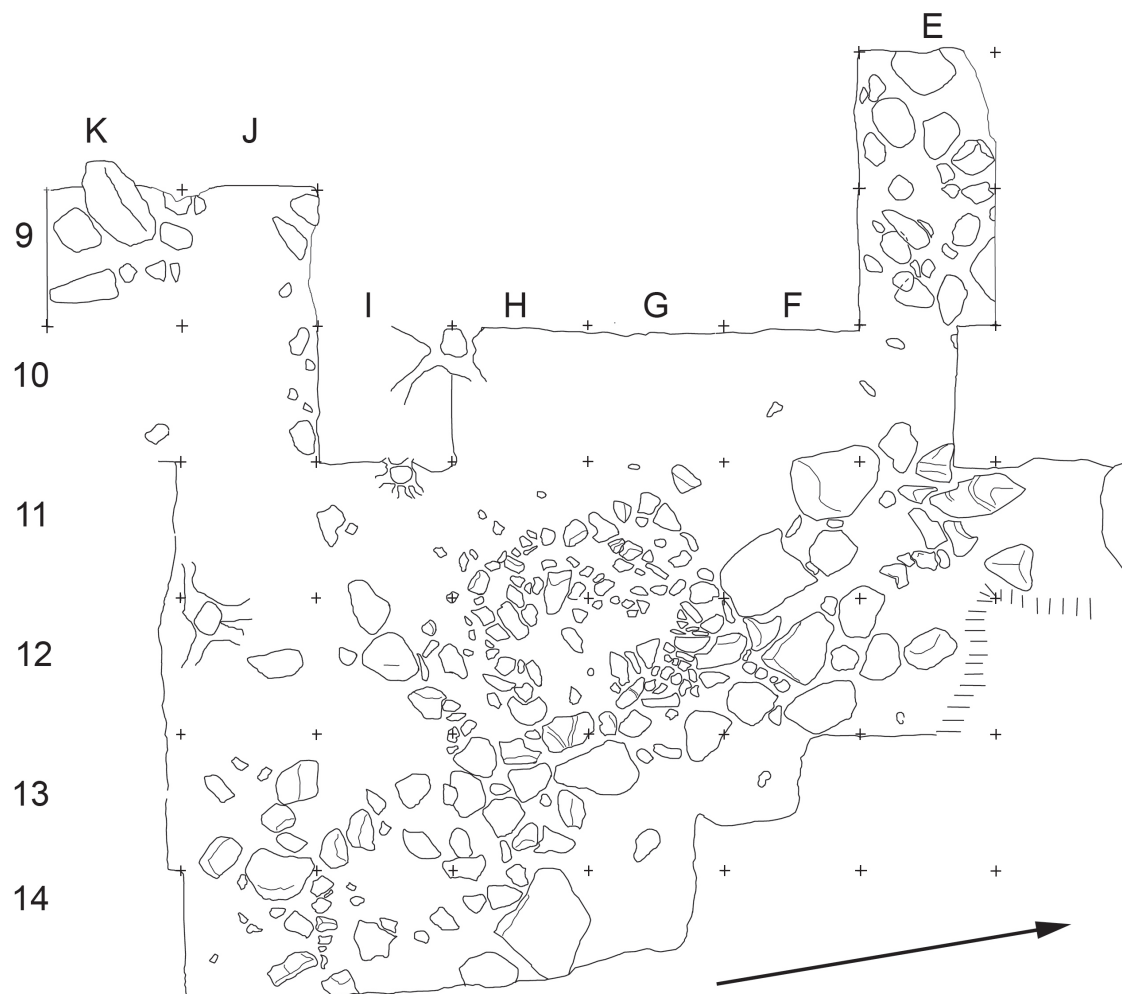
FIGUR 2. Bollarpshuset I i nordväst och Bollarpshuset II i sydost. Terrängen sluttar åt sydost vilket gör att BII ligger ca 3 meter lägre än BI.

att avgöra om stenpackningens avgränsning och funktion. 28 m² är i nuläget frilagt och det kan konstateras att hela huset inte har avgränsats. Den sydliga syllstensraden kan antingen tolkas som en vägg eller som en inre avdelare som snarast skall relateras till eldstaden och skall då tolkas som fundament till en skyddande brandvägg. Den östra vägglinjen har således en fortsättning åt söder och den har heller inte avgränsats åt norr (FIGUR 3-5).

Ikke desto mindre finns i den södra väggens förlängning ett större block som kan utgöra husets nordöstra hörn. En del av den norra väggen har kunnat identifieras i rutorna E9 och 10. Den västra väggen har ännu ej identifierats. Inom husets västra del ligger dock tre block som först tolkades som ingående i en väggkonstruktion, men

FIGUR 3. Inmätning av de större stenarna gjordes med totalstation medan småstenarna i t.ex spiskonstruktionen kompletterades för hand (figur 4). De tre gulmarkerade stenarna i nordväst tolkas inte längre som syllstenar.

dessa block förefaller utifrån sin position snarare vara belägna inne i huset. I sydväst finns större stenar som har tolkats som ett hörn. På grund av moränens stenrikedom har det inte varit möjligt att sticka sig fram till var den västliga syllstenraden går utan detta kan endast utökade arkeologiska undersökningar ge svar på.

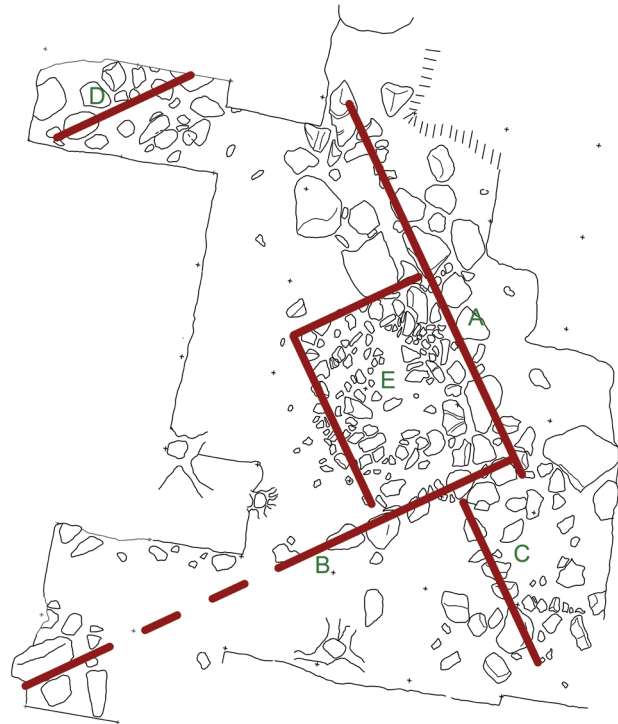
I det sydöstra hörnet kunde ytterligare syllstensrader påvisas. Två rader av mindre sten gick vinkelrät ut från den södra östra syllstensraden och bildar en mindre utbyggnad. En större flack håll ligger strax norr och utbyggnaden och kan tolkas som en trappstegshäll utanför ett ingångsparti.

Det är svårt att avgöra om den vinkelräta sydväggen, som bara går att följa ca 1,5 meter in i huset har utgjort en avgränsning mot eldstaden i söder eller har utgjort en vägg som gått ända över till det västliga hörnet. Att huset fortsätter åt söder verkar sannolikt och huset skall då ha haft en eldstad belägen mot österväggen men med en avgränsande brandvägg mot söder.

I nuläget har det således endast gått att hjälpligt avgränsa husets viktigaste rum, det där eldstaden fanns. Framtida arkeologiska insatser kommer att ge bättre kunskap om husets konstruktion.

FIGUR 4. Plan över Bollarpshuset II, den undersökta delen.

FIGUR 5. Tolkning av vägglinjer i BII. Jämför anläggningsbeskrivning, bilaga 2. Den östra syllstensraden (A) är minst problematisk, liksom den i rät vinkel löpande raden i ÖNÖ-VSV riktning som går ca 2,5 meter in i huset (B). Om det är en vägg eller ett skydd till eldstaden är osäkert. Åt söder löper ytterligare en syllstensrad (C). Den stora hällen utanför det sydöstra hörnet kan markera ett ingångsparti. De stora hällarna norr om eldstenen kan vara gnistskydd framför rökugnens öppning.

Eldstad och ugn

Den ca 1,6 x 1,4 meter stora stenpackningen (närmast N-S) som är belägen i vinkeln mellan husets östra vägg och den vägglinje som viker av mot väster utgör resterna efter husets värmekälla. Stenpackningen är enskiktad och består av stenar på mellan 0,1 och 0,35 meters storlek. Stenpackningen bär inte spår efter att vara direkt eldpåverkad genom att stenarna är speciellt sotiga eller brända, utan det är framför allt materialet i den feta och svarta jorden mellan stenarna som visar på att eld förekommit i denna del av huset. Inslaget av bränd lera är stort och förekommer dels i form av större bitar, dels som fnas. Den centrala eldstaden har dock inte grävts ut ännu, utan endast konstruktionen har frilagts (FIGUR 3-5).

Vilken typ av eldstad speglar stenpackningen i B II? I B I avslöjade spismursröset och den framgrävda konstruktionen att det rörde sig om en kombinerad spis och bakugn som är känd genom byggnadshistoriska paralleller. Anläggningen bestod av en bakugn som vette ut mot köket och en öppen spis med öppning in mot det större rummet. Mellan rummet och förstuga och kök fanns en vägg. Spisen låg mot norrväggen med en brandvägg mellan spisen och ytterväggen.

Avsaknaden av spismursröse i B II skulle kunna tolkas som så att stenpackningen utgör en bottenplatta till en eldstad belägen på golvet, i analogi med de eldpallar som bl. a. finns beskrivna hos folklivsforskar som Axel Nilsson (1905:193-214). Problemet med eldpallen är dock att den av eldsäkerhetsskäl inte kan ligga intill en vägg. Genomgång av arkeologisk litteratur (bl.a. Olsson, Ingwald

och Paulsson-Holmberg 2005, Ingwald (red) 2008) samt erfarenhetsbaserad kunskap om eldstäder från grävningar av vikingatida och medeltida hus genom arkeologen Claes B. Pettersson förefaller en tolkning till rökugn som mest sannolik. Stenpackningen utgör en bottenplatta till ett kvadratisk stenmagasin, ungefär lika högt som plattan är stor där man eldade i en kupolformad öppning i botten och där värmen spreds i stenmagasinet. Stenmagasinet plockades sannolikt bort när Bollarpshuset I skulle byggas och man då återanvände stenarna från det äldre Bollarpshuset II.

Rökugnen kan då ha haft en stödvägg mot söder, identisk med den syllstensrad som efter 2010 års grävningssäsong tolkades som en vägglinje. Det är sannolikt att ugnens kupolformiga öppning varit åt norr. Här finns ett par stora hällar som kan ha fungerat som spiselhällar framför öppningen.

FIGUR 6. Eldstaden/spiskonstruktionen, det sydöstra hörnet samt syllstensraden åt söder. Foto åt norr: Ådel V. Franzen.

Fynd

Bränd lera

Bränd lera tillvaratogs i nitton rutor och uppgick till en sammanlagd mängd av 812 gram (Fynd nr 725-763). Eftersom den brända lera som är belägen i ugnskonstruktionen inte är medräknat har det inte varit någon idé att redovisa en spridningskarta. Ugnskonstruktionen vilar i ett lager med sot, kol och bränd lera. Det är först när ugnen/eldestaden har undersökts färdigt som en pålitlig spridningsbild kan göras över den brända leran.

FIGUR 7. Bränd lera från ruta 13 J. Foto: Ådel V. Franzen.

FIGUR 8. Slagg med mycket svag magnetism men med inslag av bränd lera (Fyndnummer 772). Del av ugnsvägg? Foto: Ådel V. Franzén

FIGUR 9. Förslagat/sintrat material (Fyndnummer 775, 776 och 784). Foto: Ådel V. Franzén

FIGUR 10. Järnföremål. Möjligen ett remändebeslag. Foto: Anna Ödéén.

Av den nu framrensade brända leran kan konstateras att de största mängderna framkom i rutorna i husets sydligaste del, i rutorna J 12, J 13, H 14 och G 14. Dessa rutor ligger söder och öster om ugnskonstruktionen och delvis utanför den östra väggen. Den brända leran förekom i bitar från några millimeter till klumpar på ca 5 cm. I genomsnitt var bitarna 1,5-2 cm stora. Den brända leran har en svagt till starkare orange färg och merparten av bitarna har mörkare fläckar på ytan som torde vara spår efter eldpåverkan. Ett fåtal bitar är gula till gulvita i färgen. Den brända leran i B II avvek från den brända leran i B I genom att den gav ett mer nött intryck, som om de skulle ha legat i jorden längre. Den avvek också från den i B I genom att den saknade den för B I:s så karakteristiska putsade ytan. Mörka fläckar fanns inte heller på den brända leran från B I.

Slagg och förslagat material

Tre bitar, ca 4 cm stora och 1,5 cm tjocka, av slagg framkom (FIGUR 8). Intressant är dock att bitarna endast uppvisar mycket svagt till obefintlig magnetism. Bitarna har spår av bränd lera i ytskiktet, vilket kan tyda på att det rör sig om förslagad ugnsvägg (fynd nr 771-772).

Ytterligare ett par bitar av förslagat material som närmast påminner om porös sten, har påträffats (Fynd nr 773 och 792). Tre bitar förslagat material med glasartad, slät yta å ena sidan och porös stenaktig karaktär å den andra har påträffats i rutorna strax utanför ugnskonstruktionen (Fynd nr 775-776 och 784. FIGUR 9).

Järn

Två järnföremål har hittats i B II. En tungformat långsmalt föremål, ca 8 cm långt, möjligen ett remändebeslag, frakom strax utanför husets östvägg i den norra delen (Fynd nr 768. FIGUR 10). I ruta J 12 påträffades ett 3,5 cm långt och 0,4 mm sida stort fragment av en järnten (Fynd nr 769, inmättningsid 1440). Den sista grävningsdagen svepte undertecknad över ytan med metalldetektor och på flera ställen gav det utslag för metallföremål, främst inom de delar av kulturlagret i rutorna kring eldstaden där vi ännu inte gått ner till opåverkad nivå. Sannolikt kommer flera järnföremål att påträffas när ytan skall rensas ner. Icke desto mindre kan det konstateras att järnmängden varierar avsevärt i de två husen. I B I framkom sammantaget 800 gram järn i form av knivar, hästkosöm, beslag, ljushållare och ämnesjärn.

B I representerar en annan materiell kultur än B II. Avsaknaden av järn i B II kan tolkas på två sätt: antingen är huset ett äldre bostadshus tillkommet under en period då järnföremålen inom hushållet generellt sett var färre, alternativt att B II tillhör 1500-tals gårdens övriga bebyggelse. I så fall ett eldhus eller en bastu med tanke på eldstadskonstruktionen.

Övriga föremål

En glättsten hittades i ruta H 10 (Fynd nr 764. FIGUR 11). Inmättnings-id nr 1439). Stenen var ca 7,5 cm i diameter och var närmast blanknött på glättsidan (figur 11). Tre fragment av brynen framkom i rutorna G 10 och G 11 (Fynd nr 778-780). Två av fragmenten var troligtvis delar av samma föremål. Brynet var sprucket och nött och bar spår av att ha legat en längre tid i jorden. Materialet är sannolikt sandsten, men av grovkornigt slag.

Ett avslag av grovkornig och möjligen bränd flinta framkom (Fynd nr 777) i H 12-13. Vidare tillvaratogs en del kol från eldstaden för ¹⁴C-analys när ekonomiska möjligheter ges. Kol fanns i relativt stora mängder i och kring spiskonstruktionen som kommer att dokumenteras i sin helhet vid senare tillfälle. Ett bränt ben, troligen från djur, framkom i ruta E12 (Fynd nr 770). I övrigt bestod föremålen av stenmaterial som tillvaratogs allteftersom de avvek genom storlek, nötningsgrad eller fragmenteringsstruktur. I Arkeologisk rapport 2013:03 spekuleras i förekomsten av föremål som kan ha samband med barns lek. Leken har givetvis förekommit där barn bott och vistats, men medan föremål av organiskt material sedan länge har försvunnit kan sten- och för den delen, föremål av järn och annat av de vuxna ratade objekt, ha fått ett nytt liv som leksaker.

FIGUR 11. Glättsten (fyndnummer 764). Foto: Ådel V. Franzén.

Ungkonstruktionen i Bollarpshuset I

Under grävningsveckan kom även insatser att riktas mot Bollarpshuset I. Ugnskonstruktionen var ännu inte helt frilagd, varför arkeologen Anna Ödén grävde klart anläggningen och frilade ugnens

FIGUR 12. Den kvadratiske botten av bakugnen i Bollarpshuset I framrensad. Foto: Anna Ödén

bottenkonstruktion. Denna bestod av en kvadratisk yta omgiven av ca 0,4 meter stora stenar. (FIGUR 2 OCH 12). Den frilagda ytan måste tolkas som bottennivån i bakugnen, vilket också speglades i det närmast orangefärgade, kraftigt packade lerdominerade bottenmaterialet. Ugnskonstruktionen kommer inte att grävas ner ytterligare, utan skall tillsammans med norra och västra syllstensraden i BI fungera som en pedagogisk exempel på hur grundprincipen för ett hus från 1500-talet kan se ut.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att vi nu har grävt ut ungefär halva ytan av Bollarpshuset II, åtminstone av den rumsenhet som vi i nuläget kan identifiera. Fundamentet till en eldstad, troligen en rökugn är belägen mot den östra väggen, alternativt i husets SÖ hörn, beroende på hur man tolkar den linje som går från ytterväggen vinkelrät i nord-västlig riktning. Kring och i ugnskonstruktionen har stora mängder kol, sot och bränd lera kunnat påvisas, men eftersom anläggningen ännu inte är färdiggrävd har inga beräkningar gjorts med hänsyn till den brända lerans vikt och spridning etc.

Fynden har varit få och inga har varit explicit daterbara. En glättsten är det starkaste indiciet på att vi befinner oss i ett bostadshus och inte i ett eld- eller bryggghus. Däremot kan man eventuellt spekulera kring en bastu för lin där man senare har använt glättstenen för att bearbeta färdigt linnetyg. Ett vanligt fynd i bostadshuset, BI var sandstensbrynen. Ett till två brynen hittades även i BII. Slagg och sintrat material, delvis sammansmält med den brända leran, upptar nio fyndposter och är därmed den största fyndkategorin efter bränd lera och kol. Att eldstadsfundamentet skulle utgöra resterna efter en smedja förefaller inte sannolikt då slaggmängden och andelen kol och sot skulle var mycket större. En uppenbar fyndkategori i smidessammanhang, glödska, har till exempel inte påträffats. Slaggbitarna uppvisar mycket svag till ingen magnetism.

I nuläget tolkas Bollarpshuset II som ett äldre bostadshus än Bollarpshuset I. Sannolikt är att stenmaterialet i den nermonterade rökugnen i BII återanvändes vid uppförandet av spis och skorsten i BI ca 1550. Dateringar av röjningsrösen i området till perioden 1220-1380 visar att man vid denna tid tagit upp åker i området och lagt upp röjningsrösen. Det är möjligt, men långt ifrån bevisat, att BII hör till denna äldre, tidigmedeltida fas. Endast fortsatta undersökningar kan ge svar.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-3687-2013
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 15 maj 2013
 Jönköpings läns museums dnr: 270/11
 Rapportansvarig: Ådel V. Franzén
 Fältansvarig: Ådel V. Franzén
 Fältpersonal: Susanne Haltiner Nordström,
 Claes B. Pettersson, Ådel V.
 Franzén, Anna Ödéén
 Fältarbetstid: 2013-05-27–2013-05-31
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Aneby kommun
 Socken: Vireda socken
 Fastighetsbeteckning: Lövhult 1:1, Släthult 3:10
 Belägenhet: Digitala fastighetskartans blad
 64E 2hS
 Koordinater: NV 477806,82/6421853,288
 NO 477813,214/6421853,647
 SO 477812,459/6421846,032
 SV 477806,281/6421845,457
 Koordinatsystem: Sweref 99 TM
 Undersökningsyta: 28 m²
 Fornlämningsnummer: Inom Vireda 132
 Fornlämningstyp: Husgrund förhistorisk, medel-
 tida
 Fynd nr: 725-797
 Tidigare undersökningar: Jlm Dnr: 426/95, 297/07,
 187/08, 282/08, 322/09.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Bååth, Käthe, 1983: Öde sedan stora döden var... Bebyggelse och befolkning i Norra Vedbo under senmedeltid och 1500-tal. (Bibliotheca historica Lundensis 51). Lund.
- Ingwald, Johan (red). Östra Skrävlinge bytomt. Undersökning av sex gårdar i östra Skrävlinge bytomt, RAÄ 21 Husie sn, Husie 172-144. Malmö Museer, Arkeologienheten RApport 2009:02.
- Larsson, Lars-Olof, 1970: Kronans jordeböcker från 1500-talet och den senmedeltida ödegårdsprocessen. Några synpunkter på terminologi och retrospektiv metod. I: Historisk tidskrift 1/1970. S. 24–46. Stockholm.
- Nilsson, Axel. 1905. Äril, spis och ugn. *Ymer* 1905. S 193-214.
- Olsson, Mona, Ingwald, Johan, Paulsson-Holmberg, Tove, 2005: Öresundsförbindelsen Naffentorp 5A. Rapport nr 12 Malmö kulturmiljö 2005.
- Vestbö-Franzén, Ådel. 2013. *Bollarp – ett nybygge på det småländska högländet 1550-1630*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2013:03.
- Vestbö-Franzén, Ådel, 2011: Utjorden Bollarp i Vireda socken. Vardagsliv, jordbruk och försörjningsstrategier på ett 1500-talsnybygge i norra Småland. Landskaparna. *Utskrift 11* (red. Anders Håkansson och Christina Rosén). S. 97-126. Halmstad.

Arkiv

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, FMIS. www.fmis.raa.se

Kartunderlag

Digitala fastighetskartan, del 64E 2hS.

FYND NR	SAKORD	MATERIAL	ANTAL FRAGM-ENT	ANTAL EX	LÄNGD	BREDD	TJOCKLEK	DIAMETER	VIKT	RUTA	BESKRIVNING
725	bränd lera	lera	Ca 100		4,5-31,6 mm				130	J 13	
726	bränd lera	lera	Ca 25		4,7-22				17,8	I 11	
727	bränd lera	lera	2		7,5-11,3				1,2	G 10	
728	bränd lera	lera	50		5,7-27,2				38	J 12	
729	bränd lera	lera	14		4,7-21,6				15,7	F 11	
730	bränd lera	lera	43		6,4-19,8				26	J 11	
731	bränd lera	lera	45		5-23,2				30,5	J 12	
732	bränd lera	lera	3		7,3-18				2,6	G 14	
733	bränd lera	lera	18		5-29,1				26	E 11	
734	bränd lera	lera	3		6,8-9,5				0,7	F 10	
735	bränd lera	lera	1		50	48	28,9		57	E 11	
736	bränd lera	lera	22		6,7-21,8				16,6	H 12-13	
737	bränd lera	lera	1		24,5	16,4	12,7		4,9	H 10	
738	bränd lera	lera	35		5-22,4				41,2	H 11	
739	bränd lera	lera	65		3,6-27,8				64,6	G 14	
740	bärd lera	lera	11		6,1-23,9				11,8	G 12	
741	bränd lera	lera	13		6,5-20,2				12,3	G 11	
742	bränd lera	lera	27		5,9-24,6				30	J 10	
743	bränd lera	lera	27		6,4-22,3				39,8	E 12	
747	bärd lera	lera	24		3,9-23,3				16,9	D 12	
748	bränd lera	lera	76		5-25,1				59,1	H 14	
749	bränd lera	lera	3		6-19,6				3,1	H 10	
750	bränd lera	lera	1		19,3	11,9	7		1,7	H 14	
751	bränd lera	lera	5		7,9-23,5				14,4	K 10	
752	bränd lera	lera	4		14,6-27,7				11,5	E 10	
753	bränd lera	lera	13		5,1-15,1				12,3	D 11	
754	bränd lera	lera	6		3,5-9,1				0,6	J 10	
755	bränd lera	lera	3		5,8-7,2				0,4	J 9	
756	bränd lera	lera	15		4,5-18,3				6,9	G 10	
757	bränd lera	lera	28		7,9-23,5				33,9	J 14	
758	bränd lera	lera	20		4,6-19,2				17,3	H 13	
759	bränd lera	lera	20		8,2-27				28,9	I 14	

[illegible]

FYND NR	SAKORD	MATERIAL	ANTAL FRAGM-ENT	ANTAL EX	LÄNGD	BREDD	TJOCKLEK	DIAMETER	VIKT	RUTA	BESKRIVNING
771	slagg	järnslag		1	42,8	39,2	17,1		32,4	H 11	Mycket svagt magnetiskt, hänger inte fast vid magnet, känns nästan inte alls
772	slagg	övrigt		2	37,5-42,3	36,4-35	12,2-13,3		41,3	H 10	Uppvisar inga tecken på magnetsim
773	slagg	övrigt		2	23,1-24,4	14,2-14,5	9,2-10,5		5,5	J 12	Uppvisar inga tecken på magnetism
774	ugnsvägg?	övrigt		2	27,8-28,9	11,8-14,5	5,5-7,6		6,8	SMR	Två fragment som hör ihop. Litet håll i ena änden. Inte magnetiskt
775	slagg	övrigt		1	20,7	18,8	11,8		2,5	G 10	Glasartad, svart yta å ena sidan. Stenaktigt å den andra
776	slagg	övrigt		1	33,6	22,8	16,3		9,9		Fyndnr: 752. Glasartad yta omkring nästan hela biten, stenaktigt i övrigt
777	avslag	flinta		1	29,8	12,3	4,3		1,7	H 12-13	Bränd flinta, eller annat kiselrikt material, poröst
778	bryne	sandsten		1	38	14,2	10,8		5,5	G 10	Ganska litet fragment
779	bryne	sandsten?		1	46,5	28,2	22,5		53,5	G 10	Lite för ojämn yta, men på ena sidan där ytan är slätare har fragmentet karaktären av bryne
780	bryne	sandsten?		1	50,7	24,2	17,8		32,7	F 10	Troligen är 779 och 780 fragment av samma bryne
781	kol	träkol	Ca 30						3,7	E 12	Dateringsbart
782	kol	träkol	Ca 80						5,3	J 9	
783	kol	träkol	4						1,5	G 10	Dateringsbart
784	slagg	järnslag			25,5	21,8	14		5,2	G 10	Mycket svagt magnetiskt
785	kol	träkol	4						0,9	H 10	Dateringsbart
786	kol	träkol	5						0,7	J 12	
787	kol	träkol							7,1	J 10	Dateringsbart
788	kol	träkol		1					0,7	H 12-13	Dateringabart
789	kol och trä	träkol, trä	30						7,3	E 10	Några av bitarna består av trä som bara delvis förkolnats. Även bark.
790	kol	träkol	7						1,2	J 13	Daterbart

FYND NR	SAKORD	MATERIAL	ANTAL FRAGM-ENT	ANTAL EX	LÄNGD	BREDD	TJOCKLEK	DIAMETER	VIKT	RUTA	BESKRIVNING
791	fragment	sandsten		1	18,7	17,8	4,8		2,5	J 11	Tunnt stenfragment med nött, bearbetad? yta på båda sidor
792	slag	övrigt	2		14,3-26,2	9-19,1	8,4-10,6		4,6	F 11	Poröst, stenaktigt med orange pigmentinslag å en sidan. Förslagat material
793	slag	övrigt		1	17	10	3,8		0,6	I 11	
794	fragment/ avslag	sten		1	24,2	17,6	6,8		1,7	E 10	Rödaktig sten med slät yta. Avslagsliknande
795	fragment	grönsten/diabas		1	41,4	25,7	15,8		28,3	I 11	Tät kiselrik sten med slät, nött yta
796	konglomerat	sammanpressat material		1	31,4	24,3	18,8		15,6	G 10	
797	konglomerat	sammanpressat material			15,5	12,6	8,9		1,5	H 11	
797	avslag	kvarts		1	18,5	12,1	8,35		2,1	SPMR	

Anläggningsbeskrivning:

Anläggning 1, Husgrund, del av (FIGUR 5).

Anläggningen består av ett antal syllstensrader samt ett fundament till en eldstad/ugnskonstruktion.

Syllstensrad A är 5,4 meter lång (NNV-SSO), 0,4-0,6 meter bred och ca 0,2 meter hög, bestående av 0,3-0,55 meter stora stenar. Syllstensraden är enskiktad och 1-2 radig. Det är troligt att syllstensraden utgör husets östra yttervägg.

Syllstensrad B är 2,7 meter lång (ÖNÖ-VSV), 0,2-0,5 meter bred och 0,1-0,2 meter hög av 0,2-0,4 meter stora stenar. Syllstensraden är enkelskiktad och en till tvåradig. Syllstensraden kan antingen utgöra en yttervägg åt söder, en innervägg eller skall tolkas som en brandvägg/värmeskydd för eldstaden (X).

Syllstensrad C är 1,7 meter lång, 0,3 meter bred och 0,1-0,2 meter hög och består av 0,2- 0,5 meter stora stenar. Den utgör vinkelrät från syllstensrad B.

Syllstensrad D är 2 meter lång (ÖNÖ-VSV), 0,7-0,9 meter bred och 0,2-0,4 meter hög av 0,2-0,5 meter stora stenar. Syllstensraden är en till tvåskiktad och dubbel- till flerradig. Det är sannolikt att syllstensrad A och D möts i ett nordöstligt hörn inom den del av anläggningen som ännu inte grävts ut.

Ugnskonstruktion/elldstad E är 1,6 x 1,4 meter stor (NNV-SSO) och 0,1-0,2 meter hög bestående av 0,05-0,4 meter stora stenar. Stenläggningen är enkel- till dubbelskiktad och de nedersta stenarna ligger i ett ca 0,5-0,1 m tjockt kulturlager bestående av jord blandad med bränd lera, kolbitar och sot. Stenläggningen har tolkats som bottennivån av en rökugn. Norr om eldstadsfundamentet finns två stora hällar, ungefär 0,65 meter sora och 0,2 meter tjocka. Det är möjligt att dessa hällar legat framför en ugnöppning som gnistskydd eller som fundament för en kolbädd.

Eftersom ytan inte är färdiggrävd är det svårt att säga något om husets utbredning. Från eldstaden och framför allt åt sydost vidtar det ca 0,05 meter tjocka kulturlagret som innehåller stora mängder bränd lera. Det är således sannolikt att huset fortsätter åt detta håll.

Under en vecka i maj 2013 grävde Jönköpings läns museum, elever från årskurserna 4 och 5 i Vireda skola samt medlemmar ur Vireda hembygdsförening ut delar av en husgrund i utjorden Bollarp, Vireda socken. Husgrunden var belägen ca 20 meter sydöst om den husgrund som tidigare undersökts i Bollarp och som vi vet är resterna efter ett hus som var bebott ca 1550-1630. Huset som nu har delundersökts är troligen äldre, men få fynd har hittats som har kunnat ge en säker datering. Husgrunden, som markeras av syllstenar, och som har resterna efter en eldstad/ugnskonstruktion mot östväggen, är inte färdigundersökt, utan förhoppningsvis skall de arkeologiska undersökningarna fortsätta 2014.